

УДК 378:37.013:379.8

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

С.І.Цуприк

Анотація. У статті на основі розгляду понять «взаємодія» та «діалог» здійснено дефінітивний аналіз діалогічної взаємодії; доведено, що вагомими чинником формування в майбутніх учителів навичок діалогічної взаємодії виступає інструктивно-методична практика.

Ключові слова: діалогічна взаємодія, підготовка студентів, літні оздоровчі табори.

Аннотация. В статье на основании рассмотрения понятий «взаимодействие» и «диалог» проведён дефинитивный анализ диалогического взаимодействия; доказано, что важным средством формирования у будущих учителей навыков диалогического взаимодействия выступает инструктивно-методическая практика.

Ключевые слова: диалогическое взаимодействие, подготовка студентов, летние оздоровительные лагеря.

Summary. In the article the definitive analysis of the dialogic interaction as made on the basis of the studying of the notions “interaction” and “dialogue”, it is revealed that this dialogic interaction reflects a special type of relations between the subjects. The ways of decision of the problems in the practical levels, which include forming the Dilogie Interaction in future educators with the aid of practical work.

Key words: Dilogie Interaction, students’ training, summer health camps.

Постановка проблеми. У сучасній соціально-педагогічній ситуації, яка постійно змінюється, виникає необхідність посилення взаємодії між членами соціуму, яку необхідно спрямовувати на пошук взаємозв'язків, необхідних для подолання розбіжностей і встановлення соціального взаєморозуміння. Відповідно актуалізується потреба в теоретичному обґрунтуванні нової парадигми взаємовідносин, яка дозволить виявити додаткові можливості та розробити засоби досягнення взаєморозуміння.

Різні аспекти взаємодії залишаються у фокусі психолого-педагогічного аналізу протягом останніх десятиліть. Проте, в соціогуманітарному знанні не вироблена єдина цілісна концепція взаємодії, досі відсутній її структурний аналіз, які могли б стати не тільки вихідним підґрунтям розуміння, а й підставою для побудови ієрархічної теорії типів соціальних відносин.

Взаємодія сприяє соціалізації, повноцінному функціонуванню особистості. Разом з тим, відсутність досвіду комунікативного співробітництва, навичок конструктивної взаємодії створюють основні труднощі у педагогічній діяльності, подолання яких повертає учителів до монологічних форм роботи з школярами.

Тому **метою статті** є виявлення шляхів підвищення ефективності формування у майбутніх учителів навичок діалогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне розглянути поняття «взаємодія» та «діалог». Однією з перших концепцій взаємодії було вчення Геракліта про протилежності та боротьбу між ними. Гегель відкрив діалектичний характер взаємодії, відносність протиставлення активного й пасивного компонентів, причини й наслідку в процесі взаємодії.

Питання про взаємодію як соціальний процес розглядалося І.Кантом, Г.Гегелем, Г.Спенсером та ін. Аналіз основних соціальних детермінант розвитку взаємодії у постіндустріальному суспільстві ґрунтується на теоріях Е.Дюркгейма, Т.Парсонса, Н.Лумана, Ю.Габермаса, Дж.Томпсона та ін.

Дослідниця Л.Кримець справедливо зазначає, що взаємодія має універсальний і активний характер, оскільки властивості як матеріального об'єкта, так і соціального суб'єкта можуть виявитися й бути пізнаними тільки у взаємодії з іншими об'єктами або суб'єктами [3, 30].

Динаміка взаємодії визначається соціальними позиціями актуалізуючих її особистостей, які мають відмінні ціннісні орієнтації, менталітет, соціокультурні умови свого життя та соціальні установи. Науковці стверджують, що взаємодія заснована на принципах толерантності та довіри задля покращення суспільних відносин, а організуючим її механізмом є діалог, що в античній філософії вважався методом пошуку істини за допомогою певних питань і методичного знаходження відповідей до них (Арістотель, Сократ, Платон).

Міждисциплінарне поняття «діалог» розвинулось у цілісній соціально-філософській теорії на тлі суспільних криз і супересностей (К.Ясперс, М.Бубер, С.К'єрк'єгор, Ж.Сартр та ін.) та інтегрувалось у сферу психологічної науки та практики (Г.Балл, Г.Дьяконов, Л.Петровська, Т.Флоренська та ін.).

Так, психологи Н.Володько та Г.Ковальов характеризують діалог як співбуття, в якому вплив поступається психологічній єдності учасників співробітництва, стає можливим справжня співтворчість і особистісний розвиток. Схожої думки дотримуються Г.Бірюкова та Г.Давидова, які вважають, що діалог – це система спеціально організованих інтеракцій, що передбачають рівноправність, партнерський характер взаємодії, взаєморозуміння, обмін поглядами, ідеями, позиціями.

Ці ідеї знаходять подальший розвиток у працях В.Андрієвської, яка потрактовує діалог як модальну міжособистісну взаємодію, що ґрунтується на духовній спільності, особистісному контакті, внутрішній солідарності, спрямована на задоволення основної потреби людини в іншій людині [1, 18].

Л. Кримець уточнила провідні функції діалогу як організуючого механізму соціальної взаємодії. Діалог як соціальний феномен покликаний подолати деструкцію, мінімізувати можливості соціальних конфліктів, створити суспільний, якісно новий сенс за допомогою взаємопроникнення й взаємодоповнення протилежностей.

Діалогу притаманні такі характеристики: децентризм, динамізм, незавершеність у просторі та часі, поліваріантність, контекстність, рух до розуміння й взаєморозуміння. Т.Парінова та Н.Якса розглядають його як рівноправну взаємодію у декількох модифікаціях: партнерство – відносини, в яких учасники є рівноправними, однаковою мірою активними й самостійними в досягненні спільної мети; договір – спосіб взаємодії, спрямований на спільну організацію діяльності; кооперація – тип спільної праці, в якій кожен за взаємної згоди бере участь в одному й тому ж чи в різних, але взаємопов'язаних видах діяльності [5, 39].

Однією з характерних особливостей діалогічного спілкування є актуалізація процесів обміну інформацією, вміннями й цінностями. Передача учителем знання й здійснення ним комунікативного впливу на учнів повинні збагачуватися й розширюватися за допомогою сформованих у його свідомості поглядів, які є результатом активного, свідомого й творчого перетворення, «проживання» інформації, тобто продуктивного знання.

На думку О.Зарічної, для діалогічного спілкування необхідні: діалогічний стиль мислення (навички внутрішнього діалогу); комунікативна спостережливість; емоційний інтелект; творча самостійність; суб'єктний досвід; сформованість соціальної перцепції; знання сутності, специфіки та призначення педагогічного діалогу, особливостей його впливу на розвиток особистості [2, 63].

Як бачимо, становленням учителя, його активної позиції є, передусім, формування педагога як особистості, індивідуальності, а лише потім як працівника, який володіє спеціальними навичками в конкретній сфері діяльності. Тому для поліпшення якості педагогічної освіти М.Сметанський пропонує не лише переглянути зміст навчальних дисциплін, але й удосконалити саму організацію навчального процесу, широко застосовуючи методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів: ділові ігри, проблемне навчання, творчі роботи. На його думку, впровадження організації самостійної роботи створює надійні основи для розвитку ініціативи, формування у студентів власних поглядів та переконань [8, 105].

Наявний стан сформованості навичок діалогічної взаємодії у майбутніх учителів вимагає пошуку ефективних способів досягнення мети. На нашу думку, одним з них є підготовка майбутніх учителів до літньої педагогічної практики, оскільки об'єднує різні напрямки поліструктурної діяльності дитячих оздоровчих закладів:

- управлінський: планування – організація – регулювання – контроль;
- діяльнісний: мотиви – потреби – мета – зміст – форми – методи – засоби – критерії – результат;
- змістовний: гра – навчання – праця – спілкування;
- віковий: робота з дітьми молодшого – середнього – старшого шкільного віку;
- колективний: колектив закладу – педагогічний колектив – загін [9, 52].

Виходячи з особливостей діяльності оздоровчого табору, змістову сторону роботи вожатого Н.Хамська [4, 75] об'єднує у такі види:

- організаційно-педагогічну (ознайомлення з умовами побуту, правилами внутрішнього розпорядку, традиціями оздоровчого закладу, зі складом загону, планування роботи дитячого колективу, формування органів самоврядування тощо);
- вивчення специфіки проявів вікових та індивідуальних особливостей вихованців, стану їхнього здоров'я, умов життя та виховання;
- організацію колективно-творчої діяльності за всіма напрямками виховання (розумового, морального, естетичного, трудового, фізичного, екологічного);
- забезпечення активного відпочинку дітей, дотримання режиму проведення санітарно-оздоровчої роботи та самообслуговування;
- проведення індивідуальної виховної роботи з дітьми та підлітками.

Педагогічну роботу вожатого в оздоровчому таборі дослідники розглядали в різних її аспектах: психологічний (О.Яковліва, Т.Яценко); методичний (М.Сисоєва, О.Столяренко, С.Шмаков); формування у студентів педагогічних здібностей для роботи з дітьми (А.Кірпічник, С.Кульневич, В.Ліщинський, А.Лутошкін, Р.Немов, В.Оржеховська, О.Пилипенко); соціально-психологічна робота вчителя з важковиховуваними дітьми в оздоровчому таборі (З.Зайцева, Є.Рогов, Н.Хамська, І.Холковська); спортивно-оздоровча та туристично-краєзнавча робота вихователя (В.Бочарова, В.Доценко, М.Коваль, Т.Нечипоренко, М.Фрідман, М.Чумакова, Б.Ширвіндт).

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми та узагальнення накопиченого практичного досвіду дали можливість виділити теоретичний та практичний блоки підготовки студентів до роботи в літніх оздоровчих таборах. Теоретична підготовка студентів до професійної діяльності здійснюється протягом усього навчання у ВНЗ, особливо під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Практична підготовка студентів до роботи в літніх оздоровчих таборах відбувається під час проходження інструктивно-методичної та позашкільної педагогічної практики.

Доведено, що активізація навчання сприяє інтенсифікації пізнавальної діяльності студентів на основі інтеграції теоретичного, організаційного й особистісного підходу. Це, насамперед, робота з цікавим навчальним матеріалом і його професійна спрямованість, збільшення обсягу й швидкості передачі інформації, підвищення інформаційної культури, розвиток творчих здібностей студентів, удосконалення колективної та індивідуальної форм організації навчання; подолання схильності до конформізму, страху перед власною некомпетентністю, підвищення рівня самооцінки, зміна упередженого ставлення до нововведень, нівелювання почуття загрози втрати статусу, нездатності до прийняття самостійних рішень [7, 189].

У зв'язку з цим на заняттях з підготовки до літньої практики впроваджуємо інтерактивну педагогічну взаємодію, ознаками якої є: полілог, діалог, смислотворчість, рівноправні міжособистісні взаємини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивне й оптимістичне оцінювання, рефлексія, створення оптимальних умов для розвитку особистості студента, самостійного набуття ним знань [6, 48].

Орієнтуючись на кращий досвід упровадження інноваційних педагогічних технологій, на заняттях використовуємо активні методи навчання: бригадні, проблемно-пошукові, інтерактивні. Гарний освітньо-розвивальний ефект мають рольова гра, конкурси, «мозкові штурми», метод проектів, проблемне навчання, аналіз відеоситуацій, що забезпечує розвиток у студентів професійного мислення, здатності розв'язувати завдання, максимально наближені до професійних. Цьому сприяє також робота студентів у творчих майстернях, проведення колективних творчих справ.

Інструктивно-методична практика моделює табірне життя, подібне до педагогічної системи А.Макаренка, особливістю якої є єдність особистісного й колективного. Тому особливу вагу під час практики ми звертаємо на особистісні риси членів загону: систему їхніх ціннісних орієнтацій і характер ставлення до інших, до спільної професійної діяльності, здатність долати труднощі у взаєминах.

Щоб слабші студенти у такому середовищі не «ховались за спинами» сильніших, ми запровадили виконання індивідуальних завдань, які передбачали реалізацію особистісного потенціалу на основі проектів, розроблених самими учасниками збору. Це стало підґрунтям для чіткого розподілу обов'язків між членами загону. Ми об'єднали їх у групи за спільними захопленнями, де юнаки та дівчата мали можливість самореалізації під час роботи творчих майстерень.

Для організації та проведення колективних творчих справ: презентації загонів, свята акторської майстерності «Світ – театр, а ми в ньому – актори», конкурсу малюнка на асфальті «Якби я був чарівником», огляду газет «Райдужне літо», свята «Барви літа» залучалися усі студенти загону. З-поміж іншого, використання індивідуального підходу спрямовувало нас не тільки на те, щоб із слабших

студентів організувати команду вболівальників, а з сильніших – команду гравців. Ми намагались заохотити слабших студентів до виконання важких ролей, завдяки чому зростала їхня мотивація та зникали психічні комплекси. Продемонстровані індивідуальні досягнення третьокурників супроводжувались оцінкою одногрупників у вигляді схвалення, зауваження, поради, що ставало підґрунтям для подальшого самовдосконалення.

Досвід підтверджує, що поєднання колективної, групової та індивідуальної форм навчальної діяльності під час підготовки до позашкільної практики є найбільш оптимальним підходом у процесі засвоєння знань і умінь, розвитком навичок співробітництва, комунікативної компетентності, критичного мислення, уміння розв'язувати проблеми.

Серед низки чинників сприятливої атмосфери особливу роль під час навчання у загоні ми надавали фактору особистісної орієнтованості педагогічної діяльності й організаційно-методичної роботи. Мала особливе значення реалізація демократичних принципів управління й професійного спілкування, гуманізація взаємин «по горизонталі» і «вертикалі», врахування інтересів і потреб усього колективу та окремих його членів, підвищення психологічної культури учасників, створення творчої атмосфери та уникнення жорсткої регламентації діяльності, запобігання психотравмуючих конфліктних ситуацій і надання психологічної допомоги та підтримки членам колективу.

Застосування описаних видів роботи на заняттях з підготовки студентів до роботи в таборі дає змогу розвивати творчу особистість, активність, педагогічне мислення; виробляти вміння імпровізувати, долати труднощі як змістового, так і організаційного характеру, оперативно розв'язувати нестандартні завдання, що виникають у виховному процесі, швидко приймати самостійні рішення. Вважаємо, що така багатогранна діяльність вожатого сприяє глибокому усвідомленню студентами суті педагогічної професії, яка ґрунтується на щоденних діалогічних взаємодіях.

Наші припущення підтверджуються результатами дослідження. За допомогою методики діагностики спрямованості особистості Б.Басса (орієнтаційна анкета) ми виявили, що більшості з майбутніх педагогів (57%) притаманна направленість на спілкування – прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність, на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми. Для 30% майбутніх вихователів характерною виявилась спрямованість на себе, що полягає в орієнтації на винагороду, вияві агресивності в досягненні статусу, схильності до суперництва, дратівливості. Тільки 13% засвідчили свою спрямованість на роботу й виявили зацікавленість у розв'язанні ділових проблем, найбільш ефективному виконанні роботи, орієнтацію на ділове співробітництво, здатність відстоювати власну думку, корисну для досягнення спільної мети.

Студенти переконались, що діалогічна взаємодія вожатого й вихованців є несумісною з авторитарною та маніпулятивною моделями виховання, сприяє розвитку морального потенціалу учасників, подоланню різних форм дезадаптації вихованців, є засобом формування комунікативної культури та евристичного мислення, актуалізує соціальну функцію виховного закладу.

Майбутні вчителі дійшли висновку, що навички діалогічної взаємодії ґрунтуються на педагогічних здібностях, а найбільшою мірою на мовних, комунікативних та організаторських. Для ефективного керівництва дитячим колективом, співпраці з колегами та батьками вихованців студентам потрібна педагогічна уява та розподіл уваги, які приходять лише з досвідом.

Висновок. На основі здійсненого аналізу різних трактувань «взаємодії» та «діалогу» можна стверджувати, що діалогічна взаємодія відображає особливий тип стосунків між суб'єктами, який трансформується у взаємовплив, при якому кожен із суб'єктів визнає унікальність опонента що дуже важливо в продуктивному педагогічному спілкуванні.

Вагомим чинником у формуванні у майбутніх учителів навичок діалогічної взаємодії виступає інструктивно-методична практика, зміст і форма якої дозволяють реалізувати унікальність кожного з учасників педагогічного діалогу.

Література

1. Андрієвська В. В. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для Вчителя. / За ред. Г. О. Балла, О. В. Киричука, Р. М. Шалемашвілі. – К. : ІЗМН, 1997. – 136 с.
2. Зарічна О. В. Внутрішній діалог як детермінанта соціальної активності педагога / О. В. Зарічна // Педагогічне мислення в контексті теоретико-методичної спадщини А. С. Макаренка і сучасної педагогіки. Тези доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогічне мислення в контексті теоретико-методичної спадщини А. С. Макаренка і сучасної педагогіки» (27-28 березня 2008 року, м.Рівне), присвяченої 120-ій річниці з дня народження А. С. Макаренка. – Рівне: РДГУ, 2008. – С. 63-65.
3. Крымец Л. В. Новация и творчество как реализация личностного начала в социальном взаимодействии / Л. В. Крымец : материалы Міжнародної конференції [«Традиція та інновація в науці та освіті»], (Одеса, 30 вересня – 1

- жовтня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Од. : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2010. – С. 29-33.
4. Навчальні програми : педагогіка школи, історія педагогіки, методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності, педагогічна практика/ М. І. Сметанський, В. І. Шахов, В. М. Галузьяк та ін. – Вінниця : «Континент-Прим», 2004. – 116 с.
5. Паринова Т. К. Способы демократического взаимодействия учителя и учеников / Т. К. Паринова, Н. В. Якса // Демократическая школа. – 2003. – № 4. – С. 38-41.
6. Пометун О. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище / О. Пометун. // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 46-49.
7. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М. : ИИП. Изд-во "Магистр", 1997. – 224 с.
8. Сметанський М. Деякі аспекти поліпшення якості педагогічної освіти майбутніх учителів / М. Сметанський. // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 103-109.
9. Яременко Н. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / Н. В. Яременко. – К., 2006. – 241 с.